

Larisa Kornovenko

Maksymovych's Epistolary Heritage: Psycho- and Sociolinguistic Aspects of Study

The article deals with the analysis of Maksymovych's epistolary heritage in psycho- and sociolinguistic aspects. Communicative features of language of letters are analyzed, the role of socio-cultural realities defining the choice of language of writing letters is described.

Key words: sociolinguistics, psychophonosemantics, epistolary, M. Maksymovych, the language personality.

Валерія Родигіна

ЗБЕРЕЖЕННЯ МОВНО-ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В УМОВАХ ЕМІГРАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ МЕМУАРИСТИКИ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ)

У статті розглянуто мовно-етнічні особливості української еміграції в США ХХ століття. Уперше подано оцінку явищ культурної асиміляції на основі спогадів письменниці-емігрантки Докії Гуменної.

Ключові слова: національна ідентичність, мемуаристика, еміграційна література, культурна асиміляція.

Період зламу століть виявився актуальним для повернення забутих імен на мапу історії української літератури ХХ століття. Докія Кузьмівна Гуменна стала однією з таких забутих на материковій Україні постатей, творчість яких стала відкриватися читачу лише останніми роками. Проте про повне видання творчого доробку письменниці (а це 23 книги) навіть не йдеться, хоча більшість із них письменниця видавала сама невеликим тиражем в США. У Відділі рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України зберігаються 7 томів мемуарів Д. Гуменної, а лише перші два було видано в 2004 році. Цей грандіозний за своїм масштабом проект розкриває невідомі сторінки життя та творчості Д. Гуменної, пояснює творчі задуми, характеризує багатьох літературних діячів з оточення письменниці. Така праця є продуктивною в контексті розгляду збереження та розвитку моделі національної ідентичності в еміграції, яка була домінуючою для Д. Гуменної протягом усього її життя в США.

Останні публікації в періодиці та наукових виданнях засвідчують зацікавлення дослідників проблемами пошуку та аналізу української національної ідеї, які були заборонені цензурою протягом майже всього ХХ століття. На думку дослідника С. Павлюка, в сучасному культурно-соціальному просторі “не була спрогнозована й доведена до свідомості в суспільстві національна ідея як засаднича в конструкції політичної системи, завдяки якій може здійснюватись консолідація нації, зорієнтованої на етнотрадиційні культурні й духовні цінності як стабільні й непроминальні” [5, с. 3].

Метою нашої статті є встановлення шляхів збереження національної мовно-етнічної ідентичності в умовах еміграції, а також чинників її асиміляції, представлені в мемуаристичі Докії Гуменної.

У листах до А. Погрібного письменниця стверджувала, що мовна пам'ять є тим споківічним джерелом натхнення народу, який ми називаємо національною ідеєю: “то чому я не можу шукати в нашій мові слідів мислення попередніх людей, їхнього світовідчуття, так званого в науці тотемного, і роздумувати, як вони залишилися в нашій психіці та закарбувалися в мові?” [6]. У мемуарах письменниці спостерігаємо пильну увагу до рідного слова, яка тісно пов'язана як із етнографічним матеріалом, так і зі збереженням національної ідентичності українцями в еміграції.

Могутнім пластом на шляху до ідентифікації себе як українки ще з дитинства була мова. Для Д. Гуменної мова була першим об'єктом, який відрізняв хutorянську дитину від містечкової, єврейської та російської поселення від оточуючих українських домівок, стрижнем ідентифікації за принципом свій/чужий. Із раннього дитинства (5–6 років) Д. Гуменна принципово ідентифікувала себе як українську дитину, яка говорить лише українською мовою. Яскравим прикладом може слугувати така ситуація в місті: “А це чомусь я на Шулявській вулиці сама, до мене вчепилась така ж сама дівчинка, як і я, та й казала, що хоче зо мною познайомитися. А я казала: “Ні, не хочу!” І

скільки вона мене не просила, я таки не захотіла. Чому? Бо вона говорила “*па-русскі*” [1, с. 51]. Протиставлення батькової та матеріної поведінки поряд з російськомовними словами також було вирішальним на користь маминої мови: “*У хаті в “писара” говорилося “па-русскі”, а цього вже моя мама ніяк не вміла. Вона безкомпромісово трималась своєї чистої хутірсько-ставищанської мови, і язик її рішучо не повертався на калічення слів, аби було “по-панському”*” [1, с. 57]. Батько ж намагавсь заводити містечкові знайомства, серед яких здебільшого застосовувалась російська мова. Тому образ матері в мемуарах є ріднішим та психологічно скерованим на душевну близькість. Водночас жашківський діалект не був ідеальним варіантом української мови.

Перечитування класиків української літератури змушувало порівнювати їхню мову зі своєю та вдосконалювати власну вимову. При цьому кроки в бік освіти були несвідомими кроками від свого сільського оточення: “*я починала вже критично ставитися до своєї мови, намагаючись говорити літературною, як у книжках, а тітки говорили як Бог на душу положить: із жашківським отим твердим придихом, із похопленим перекрученням, як ото: “зністожили”, “присоглашали”... І я, щоб не відрізнятися від них, інстинктивно говорила з ними такою ж мовою*” [1, с. 83]. Пізніше ці спостереження над мовним процесом стануть творчим матеріалом для написаних в роки еміграції філософсько-фантастичних розвідок “*Родинний альбом*”, “*Благослови, Мати*”.

Під час навчання в Київському Інституті народної освіти Д. Гуменна починає входити в літературні кола та стає членом літературної організації письменників-початківців “*Плуг*”. Мемуари саме цього періоду містять чимало відомостей щодо тодішнього бурхливого постреволуційного літературно-мистецького життя. За спостереженнями письменниці, українських письменників в Україні майже не було. Здебільшого пропагувалась російськомовна творчість, а україномовні твори зводились до масштабів національних меншин. Після припинення існування усіх літературних організацій була створена єдина Спілка радянських письменників, куди Д. Гуменну не прийняли. Як не прийняли і багатьох інших письменників, чиї твори були далекі від оспівування радянської влади. За спогадами Гуменної, в самій українській Спілці письменників говорилося здебільшого російською мовою. Тож не дивно, що після повернення радянських військ в окупований німцями Київ Д. Гуменна вирішила покинути батьківщину та виїхала в Австрію, де прагнула реалізувати творчі плани. Після остаточного оселення в США мемуари Д. Гуменної розповідають про виникнення та реалізацію її творчих задумів, особливості літературного життя еміграції та культурне життя діаспори. Письменниця з прикрістю констатувала невідворотні явища асиміляції, які спостерігала у відмові від ужитку рідної мови, забутті традицій.

Вагоме місце в мемуарах відведене спостереженням над старою українською еміграцією, яка вже виховувала в США дітей та онуків. Найголовнішою проблемою в стосунках із цим старшим поколінням емігрантів Д. Гуменна вважала відсутність порозуміння, глибоку культурно-економічну асиміляцію українців в американському середовищі та втрату культурно-духовних зв'язків, одним з яких була українська книга. За спостереженнями Д. Гуменної, американські українці мало купували українських книжок, та й книжок взагалі, що неодмінно призводило до втрати культурних та національних зв'язків. Під час подорожі до містечка Черче письменниця зупинилась в українського доктора Ярмолича: “*Те, що я встигла побачити в цьому “гостюванні”, мене дуже засмутило і просто злякало. Я намацально побачила типову картину відмирання-асиміляції щирозлотного українського роду в американському океані*” [4, арк. 142]. Письменниця прикро констатувала втрату національних зв'язків та патріотичних почуттів у цій родині, а також ігнорацію сучасної української літератури: “*Жінка – українка. Двоє дочок. Прекрасна українська родина. Але не побачила я в хаті жадної української книжки! Книжок то багато, – але самі англійські. Українськими ніхто тут не цікавиться!*” [4, арк. 142–143]

Так мова ставала першою жертвою американізації української еміграції, адже для отримання більш вдалої роботи була необхідна англійська мова, українська натомість поступово викреслювалась із життя. За спостереженнями письменниці, “*стара*” еміграція – покоління, яке виїхало з України ще до Першої Світової війни, асимілювалось з місцевим населенням, повністю забувало мову та звичаї, а більш це було характерним для дітей. Письменниця вбачала причину такої кризи духовності у втраті традиції етносу ще з дитинства: “*Це ж величезне відкриття для тих, що боліють асиміляцією українських дітей в Америці. Вона починається з дитинства, там її коріння...*” [2, арк. 95]

Докію Гуменну постійно хвилювали не тільки питання збереження власної національної ідентичності у творчості, але й спосіб життя української діаспори США та Канади. Під час подорожі Канадою вона занотувала: “*Тепер нехай мені хто каже, що в Канаді краще, ніж в США, стоїть справа із збереженням етнічної самобутності українців, на базі суцільних масивів українських поселенців. Відразу виринає в думці оце містечко. Недарма, як їхали ми до Смокі Лейк, чула я в авті*

таку сентенцію: “Раніш ми мали клопіт, як навчити дітей говорити по-англійському, а тепер маємо клопіт, як зробити, щоб вони не забули українську мову” [3, арк. 94].

Письменниця постійно продовжувала удосконалювати власну мову, при цьому враховувала думку інших літераторів та мовознавців, але не дозволяла вносити некомпетентну коректуру в мовну картину своїх творів. Під час друку збірки нарисів “Багато неба” в Д. Гуменної виникла дискусія з видавцем Артемом Орлом: “Чого це він думає, що тільки він один знає українську мову? І чому я повинна обарвлювати мою мову (може з жашківськими льокалізмами) його льокалізмами?” [2, арк. 127] Принципова позиція в плані цензури вартувала Д. Гуменній певних проблем, на кшталт строків виконання замовлень, їхньої якості та вартості.

Мемуари Д. Гуменної розкривають численні творчі задуми письменниці, багатьом з яких не судилося реалізуватися, але певну частину їхнього задуму розкрито в спогадах: “Третя лінія, що мене дуже забирає вже давно, це нове явище в історії українського народу: розсіяння по всьому світі. Українці тепер живуть не тільки в Україні та в межах російської імперії, є вони вже на всіх континентах, островах, навіть найменших. Ця ідея варта бути головною, варта праці! Якби ж то! Якби ж то кебети та сили!” [3, арк. 187] Д. Гуменна все життя не переставала сподіватись на повернення в Україну, як і не переставала турбуватись долею українців-емігрантів, що виразно засвідчують як її мемуари, так і збірки нарисів про життя українців у США та Канаді.

Таким чином, можемо зробити висновки про те, що мемуаристика, як і весь художній доробок, Докії Гуменної є не просто “цінним українознавчим джерелом” [6], а також несе в собі неоціненну та неоцінену поки що сучасним літературознавством національно заангажовану єдність, центральною фігурою в якій є мова. Подальша розробка чинників національної ідентичності є вельми продуктивною та перспективною в контексті певного вакууму досліджень мемуаристики Докії Гуменної, а також гострої актуальності цього питання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гуменна Д. Дар Евдотеї. Испит пам'яті. Кн. I. Київські кручі; Кн. II. Жар і крига / Докія Гуменна. Передмова В. Пепи. Післямова С. Горошка. – К. : Дніпро, 2004. – 520 с.
2. Гуменна Д. Дар Евдотеї. II серія – Америка. Хапайся за вітер!: Шляхетна фікція. Ч. III. – Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд № 234. – Од. зб. № 21. – 190 арк.
3. Гуменна Д. Дар Евдотеї. II серія – Америка. Наїжачений світ: Ізоляція. Ч. IV. Пустеля. Ч. V. – Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд № 234. – Од. зб. № 22. – 240 арк.
4. Гуменна Д. Дар Евдотеї. II серія – Америка. Наїжачений світ: Кольорова терапія. Ч. VI. Я мушу! : Евдотея змагається з Долею. Ч. VII. – Відділ рукописних фондів та текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України. – Фонд № 234. – Од. зб. № 23. – 284 арк.
5. Павлюк С. Особливості та динаміка сучасного процесу етнічної самоідентифікації українців : до питання теорії етносу / С. Павлюк // Слово і час. – 2002. – № 6. – С. 3–7.
6. Погрібний А. Образ, увиразнений листами / Анатолій Погрібний // <http://www.ualogos.kiev.ua>.

Valeriya Rodigina

Language-ethnic identity preserved under conditions of emigration (on the material of dokiya gumenna's memories)

In the article the language-ethnic features of Ukrainian emigration in the 20th century US are regarded. The estimation of the phenomenon of cultural assimilation is first given on the basis of memories by the emigrant writer Dokiya Gumenna.

Key words: national identity, memories, emigrant literature, cultural assimilation.